

ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

Чумаченко Н. В.¹, Вітковська К. В.²

¹ – студент, кафедра статистики,

² – канд. екон. наук, доцент, кафедра статистики
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АНОТАЦІЇ

Чумаченко Н. В., Вітковська К. В. Географічні особливості бідності в Україні: *Розкрито сутність понять «бідність» та «межі бідності». Визначено суспільно-географічні аспекти дослідження бідності в Україні та напрямки державної політики щодо скорочення масштабів бідності. Обґрунтовується необхідність здійснення державою заходів, спрямованих на створення відповідної нормативно-правової бази та економічних умов для подолання бідності.*

Ключові слова: бідність, подолання бідності, абсолютна межа бідності, відносна межа бідності, суб'єктивна бідність.

Чумаченко Н. В., Витковская Е. В. Географические особенности бедности в Украине. *Раскрыта сущность понятий «бедность» и «границы бедности». Определены общественно-географические аспекты исследования бедности в Украине и направлений государственной политики по сокращению масштабов бедности. Обосновывается необходимость осуществления государством мер, направленных на создание соответствующей нормативно-правовой базы и экономических условий для преодоления бедности.*

Ключевые слова: бедность, преодоления бедности, абсолютная граница бедности, относительная черта бедности, субъективная бедность.

Chumachenko N. V., Vitkovskaya E. V. The geographical features of poverty in Ukraine. *The article discusses the social and geographical aspects of poverty and ways of overcoming poverty in Ukraine. The essence of the concepts "poverty" and "poverty frontiers". Defined socio-geographical aspects of the study of poverty in Ukraine and directions of the state policy on poverty reduction. The necessity of implementation of government measures aimed at creating an appropriate regulatory framework and economic conditions to overcome poverty.*

Keywords: poverty, poverty, absolute poverty line, relative poverty line, subjective poverty.

ПОСИЛАННЯ НА РЕСУРС

Чумаченко, Н. В. Географічні особливості бідності в Україні [Текст] / Н. В. Чумаченко, К. В. Вітковська // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 3. Частина I – Одеса, ОНЕУ. – 2017. – С. 62 – 70.

Актуальність проблеми. Проблеми бідності та соціальної нерівності залишаються для України актуальними вже двадцять років. Кризові процеси їх лише загострили. Подібна ситуація є загрозливою, такою, що породжує значну соціальну напругу, знижує людський потенціал та гальмує подальший соціально-економічний розвиток країни. Тому необхідність негайного проведення заходів, спрямованих на боротьбу з бідністю та надмірною соціальною нерівністю, є очевидною. За таких умов дослідження особливостей соціальної структури українського суспільства, визначення основних причин зубожіння більшої частини населення України та обґрунтування напрямів соціально-економічної політики держави, спрямованої на поліпшення існуючої ситуації, набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час зростає практичне значення вивчення регіональних аспектів походження та поширення бідності. Так, особливу увагу приділено регіональним аспектам бідності в роботах Е.М. Лібанової, Б.Г. Тукумцева, О.О. Разумова, Г.І. Чепурко, Л.М. Черенко, П.І. Шевчука, М.О. Ягодкіної тощо. Однак дослідження суспільно-географічних аспектів бідності та подолання бідності має особливе практичне значення для удосконалення регіональної політики в Україні щодо підвищення рівня життя населення.

Виділення невирішених частин проблеми. Населення країни є неоднорідним за потребами та можливостями їх задоволення. Однією найгостріших соціально-економічних проблем, зумовлених трансформаційними процесами економіки України, є низький рівень життя населення. Проблема подолання бідності населення, у тому числі зайнятого, в Україні й до теперішнього часу є вкрай актуальною.

Тому **метою даної статті** є аналіз суспільно-географічних аспектів дослідження середнього класу в Україні та напрямів державної політики щодо скорочення масштабів бідності. Головними завданнями даного дослідження є регіональний аналіз поширення бідності в Україні, визначення географічних аспектів дослідження бідності та обґрунтування можливостей для формування середнього класу, а також пошук шляхів подолання бідності та обґрунтування стратегічних напрямів для розвитку середнього класу в Україні.

Вклад основного матеріалу дослідження. Неоднорідність поширення бідності та проблем формування середнього класу залежить від впливу низки факторів, що є результатом умов розвитку певної території. Стратегія подолання бідності – це важливий крок до формування середнього класу, бо вона передбачає підвищення рівня доходів населення [1].

Бідність, як соціально-економічне явище безпосередньо пов'язана як з рівнем економічного розвитку, так з нерівністю у доступі до матеріальних та нематеріальних благ. **Офіційне визначення поняття бідності в Україні звучить так:** «бідність – це неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу» [5]. Суспільно-географічне дослідження бідності

має спиратися на національні підходи щодо її вимірювання, що є окремою методологічною проблемою.

В Україні, як і в міжнародній практиці, усі підходи до кількісної оцінки бідності ґрунтуються на трьох основних концепціях, до яких належать:

- *абсолютна*, згідно якої до бідних належать особи, що мають менше, ніж об'єктивно встановлений абсолютний мінімум ресурсів, необхідних для задоволення основних соціально-культурних потреб на мінімальному рівні [2];

- *відносна*, за якою людина або сім'я вважається бідною в тому випадку, якщо кошти, які вони мають, не дозволяють їм вести спосіб життя, притаманний суспільству, у якому вони живуть[9];

- *суб'єктивна*, згідно якої до категорії бідних належать особи, які відчувають, що не мають до остатніх доходів або наявних ресурсів, щоб жити, за їх думкою, на достатньому рівні життя, властивого для певного суспільства [3].

Сьогодні, незважаючи на незначне підвищення показників рівня життя і загальне поліпшення ситуації з бідністю, зберігається залежність між рівнем матеріального добробуту родини та її соціально-демографічними (чисельність осіб у домогосподарстві, приналежність до вікової групи згідно з трудовим законодавством, навантаження осіб працездатного віку утриманнями, місцевість проживання) та соціально-економічними (статус, освіта, рівень доходу, економічна активність) характеристиками [4].

Складна соціально-економічна ситуація в Україні та її регіонах, недостатня розробленість цієї проблеми, відсутність ефективної державної та регіональної політики зумовили потребу дослідження проблем бідності для окремих регіонів, так як сьогодні відчувається необхідність саме в об'єктивних оцінках даної проблеми за окремими територіями. Так як, на бідність населення на окремих територіях, окрім загальних для країни чинників, впливають такі що, обумовлені природою регіонального об'єкту.

На основі даних табл. 1, проведемо групування регіонів України за кількісною ознакою, а саме за рівнем відносної бідності. Для цього розраховуємо кількість груп для сукупності регіонів України на основі формули Стерджеса:

$$n = 1 + 3,322 \lg 25 = 1 + 3,322 * 1,398 \approx 5$$

Знайдемо розмір кожного інтервалу на наступною формулою:

$$h = \frac{X_{\max} - X_{\min}}{n}$$

$$h = (44,5 - 7,6) / 5 = 7,38 \text{ відсоткових пунктів}$$

Результати групування регіонів України за рівнем бідності представлені в табл. 2., та на рис. 1.

Рівень бідності за 2014-2015 рр. по регіонах України, %

Регіон	За відносним критерієм		За абсолютним критерієм (за витратами)	
	2014 р.	2015 р.	2014 р.	2015 р.
Вінницька	23,9	18,7	6,7	3,4
Волинська	33,1	25,5	14,5	7,3
Дніпропетровська	23,4	25,2	8,1	7,3
Донецька	26,1	29,5	14,6	8,4
Житомирська	33,6	24,8	9,0	12,3
Закарпатська	22,3	21,8	6,2	7,7
Запорізька	14,0	15,5	8,6	3,3
Івано-Франківська	22,5	11,6	6,7	0,9
Київська (без м.Києва)	33,3	22,9	5,1	0,9
Кіровоградська	33,1	30,0	8,5	7,0
Луганська	30,8	42,6	14,1	12,5
Львівська	22,6	19,0	9,0	5,6
Миколаївська	15,4	25,0	7,8	9,4
Одеська	25,1	28,5	4,4	11,5
Полтавська	25,3	20,6	7,4	5,1
Рівненська	50,5	44,5	16,6	12,2
Сумська	19,2	23,8	10,7	5,2
Тернопільська	25,8	20,6	17,6	7,2
Харківська	15,7	19,5	5,5	4,4
Херсонська	21,5	30,9	16,8	9,0
Хмельницька	35,1	36,8	12,6	8,8
Черкаська	23,3	20,4	11,0	5,6
Чернівецька	12,7	20,4	6,1	10,2
Чернігівська	21,5	7,6	6,0	2,0
м. Київ	8,4	10,1	2,7	2,6
Україна	23,4	22,9	8,6	6,4

Розподіл регіонів України за відносним рівнем бідності у 2015 році

Відносний рівень бідності, відсоткових пунктів	Частоти, одиниць	Накопичені частоти, одиниць S	Частки, %	Накопичені частки, %
7,60 – 14,98	3	3	12,0	12,0
14,98 – 22,36	9	12	36,0	48,0
22,36 – 29,74	8	20	32,0	80,0
29,74 – 37,12	3	23	12,0	92,0
37,12 – 44,5	2	25	8,0	100,0
Разом	25	-	100,0	-

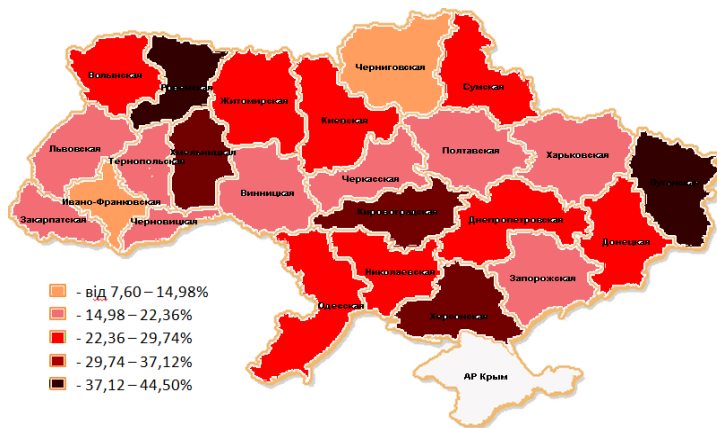

Рис.1. Розподіл регіонів України за рівнем бідності у 2015 році

В результаті проведеного групування було отримано 5 груп, одна з яких містить найбільшу кількість регіонів, а саме 9 регіонів або 36 % від загальної кількості в кожній. За даними таблиці 2 розрахуємо моду за формулою:

$$M_0 = X_{M_0} + h_{M_0} \frac{m_{M_0} - m_{M_0-1}}{(m_{M_0} - m_{M_0-1}) + (m_{M_0} - m_{M_0+1})} \quad (1)$$

$$M_0 = 14,98 + 7,38 \times \frac{9-3}{(9-3)+(9-8)} = 21,3 \text{ (\%)}$$

Серед усіх регіонів України найчастіше зустрічаються регіони в яких відносний рівень бідності складає 21,3 %.

В інтервальному варіаційному ряді медіана визначається за формулою:

$$M_e = X_{M_e} + h_{M_e} \frac{\sum \frac{m}{2} - S_{m_{e-1}}}{m_{M_e}} \quad (2)$$

$$M_e = 22,36 + 7,38 \times \frac{\frac{1}{2} \times 25 - 20}{8} = 15,5(\%)$$

В Україні у половині регіонів відносний рівень бідності складав менше ніж 15,5% а у іншій половині більше ніж 15,5%.

$$Q_1 = 14,98 + 7,38 \times \frac{\frac{1}{4} \times 25 - 12}{9} = 10,3(\%)$$

В Україні 25 % регіонів відносний рівень бідності складав менше ніж 10,3% ,а 75 % більше ніж 10,3%.

$$Q_3 = 22,36 + 7,38 \times \frac{\frac{3}{4} \times 25 - 20}{8} = 21,2 (\%)$$

В Україні 75 % регіонів відносний рівень бідності складав менше ніж 21,2% ,а 25 % більше ніж 21,2%.

Середнє лінійне відхилення показує, на скільки одиниць відхиляються в середньому, окремі значення ознаки від середньої величини

$$L = \frac{\sum |x_i - \bar{x}| \times m_i}{\sum m_i} \quad (3)$$

$$L = \frac{1758,72}{100} = 17,59 \text{ в. п.}$$

Розраховане значення середнього лінійного відхилення показує що у 2015 році в Україні розмір відносного рівня бідності відхиляється від свого середнього значення в середньому на 17,6 в. п

Дисперсією називають середній квадрат відхилень індивідуальних значень ознаки від середньої арифметичної, її визначають за формулою:

$$\sigma^2 = \frac{\sum (x - \bar{x})^2 m}{\sum m} \quad (4)$$

Оскільки під час визначення дисперсії здійснюється піднесення до квадрату, то вона не має ні одиниць вимірювання, ні економічної інтерпретації, для того щоб охарактеризувати результати розрахунку дисперсії визначають корінь із цього показника, яке називають середнє квадратичне відхилення.

Середнє квадратичне відхилення показує, на скільки одиниць відхиляються в середньому, окремі значення ознаки від середньої величини.

$$\sigma = \sqrt{\sigma^2} \quad (4)$$

$$\delta = \sqrt{373,6} = 19,33 \text{ в. п.}$$

Середнє квадратичне відхилення є критерієм надійності середньої. Чим менше воно, тим краще середня арифметична відображає всю досліджувану сукупність. Перевага середнього квадратичного відхилення по-

рівняно з середнім лінійним відхиленням полягає у тому, що при розрахунку ніякого умовного припущення про підсумовування відхилень без врахування знаків не допускається, оскільки всі відхилення підносяться до квадрату [4, с 182].

Розглянуті вище показники варіації характеризують абсолютну міру варіації, тому за допомогою цих показників не можна порівняти рівень варіації різнойменних явищ, наприклад неможна порівняти варіацію зарплати робітників і їх працю, неможна порівняти рівень успішності і вік. Для такого роду порівнянь, для однозначного вимірювання однорідності сукупності, використовують показник, який називається – коефіцієнт варіації.

Коефіцієнт варіації (V) - застосовують не тільки для порівняльної оцінки варіації, але й для характеристики однорідності сукупності. При цьому виходять з того, що якщо коефіцієнт варіації менше 33%, то сукупність вважається однорідною (для розподілів близьких до нормального) [4, с 185].

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} * 100 \quad (5)$$
$$V = \frac{19,33}{41,28} = 46,8\%$$

Розраховане значення середнього квадратичного відхилення і коефіцієнта варіації показує що у 2015 році в Україні розмір відносного рівня бідності відхиляється від свого середнього значення в середньому на 19,33в.п , або на 46,8%. Так як коефіцієнт варіації більше 33%, то сукупність регіонів України є неоднорідною і розрахований середній рівень бідності є не типовою величиною

У першому півріччі 2015 р. «лідерами» за показником рівня бідності, визначеним за відносним критерієм, є Рівненська та Луганська області – рівень бідності відповідно становить 44,5 % та 42,6%, що в 1,7 – 1,8 рази вище за середнє по країні значення. Надвисокий рівень бідності також зафіксований у Хмельницькій (36,8%), Херсонській (30,9%) та Кіровоградській (30,0%) областях. Суттєво вищий за середньоукраїнський рівень бідності спостерігається у Одеській (28,5%) та Донецькій (29,5%) областях.

Окремої уваги, як і у минулі роки, заслуговує м. Київ, у якому рівень бідності традиційно залишається найнижчим серед усіх регіонів, де значення показника відносної бідності становило 10,1%, що майже у 2,4 рази нижче за середнє по країні. Відносно низькі значення рівня бідності характерні для Запорізької (15,5%), Івано-Франківської (11,6%), Чернігівської (7,6%), областей.

З врахуванням глибини бідності, визначеної за відносним критерієм, до регіонів з критичною ситуацією потрапляють Рівненська, Луганська, Хмельницька області. До найблагополучніших регіонів можна віднести м. Київ, Запорізьку, Івано-Франківську та Чернігівську області. Таким чином, географія бідності сьогодні не має чітко окреслених рис, оскільки до по-

лярних за показниками бідності груп регіонів потрапляють області з різних географічних зон.

Порівняно з 2014 р. у 14 регіонах відбулось зростання рівня відносною бідності, а у 11 – зниження. Найбільш відчутне погіршення ситуації (як за рівнем, так і за глибиною бідності) спостерігається по двох областях: у Житомирській області рівень бідності зріс на 7,1 в.п., глибина – на 2 в.п., у Донецькій – на 4,3 та 2,4 в.п. відповідно. Також у Луганській, Херсонській та Вінницькій областях відбулось підвищення рівня бідності в межах 4 в.п. За рештою з дев'яти регіонів підвищення рівня бідністю було у межах статистичної похибки.

Найбільш суттєве зниження рівня бідності за досліджуваний період спостерігалось в Чернівецькій (з 21,5 до 7,6%) та Київська (з 33,3 до 22,9%) областях. При чому, у Чернівецькій області рівень бідності зменшився майже втричі, що дозволило їй за один рік перейти з групи високої бідності до групи регіонів з низькими значеннями рівня бідності. Також помітне зменшення рівня бідності відбулося у Полтавській (з 25,0 до 20,6%), та Івано-Франківській (з 22,5% до 11,6%) та Тернопільській (з 21,7 до 17,9%) областях.

Загалом за 2015 р. декілька регіонів не лише суттєво покращили ситуацію з рівнем бідності, але й перейшли до більш позитивної «зони бідності»: Чернівецька – з зони високої до зони низької бідності, Кіровоградська – з надвисокої до високої, Полтавська – з високої до помірної, Черкаська – з низької до наднизької, Закарпатська – з помірної до низької, Івано-Франківська – з високої до помірної. Натомість, в групі регіонів з надвисокими значеннями залишаються два «лідери» минулого року: Рівненська і Луганська області, хоча по Тернопільській області відбулося незначне зниження показника. Крім того, суттєве підвищення показника наблизило Житомирську область до групи надвисокої бідності. Отже, процес поглиблення регіональної диференціації за показниками відносної бідності продовжується.

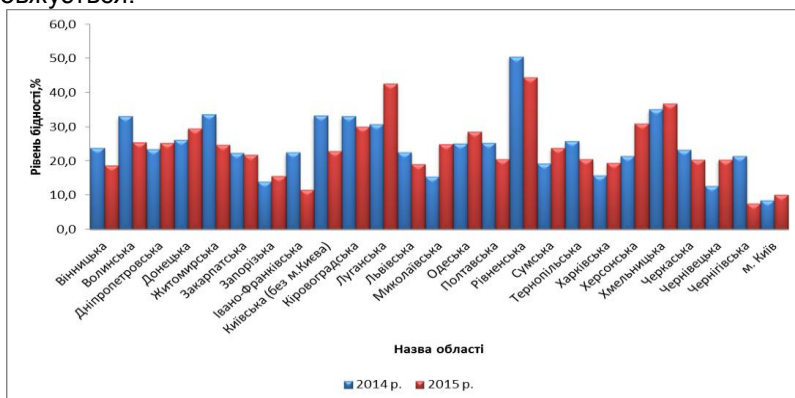

Рис. 2. Рівень бідності за регіонами України у 2014-2015 роках

Проблему подолання бідності та сформувати середній клас необхідно вирішувати за допомогою реалізації наступних стратегічних напрямів: підвищення зайнятості населення та розвиток ринку праці, збільшення рівня доходів від трудової діяльності, удосконалення системи соціального законодавства, ефективне використання бюджетних коштів і засобів спеціальних позабюджетних фондів, реалізація програми залучення міжнародних інвестицій та грантів на соціальні перспективи та заходи, здійснення моніторингу реалізації стратегічних напрямів подолання бідності. [5]. На поглиблення розшарування суспільства впливає також недостатня діяльність держави у сфері зменшення соціальної нерівності, відсутність ефективних реформ та визначення пріоритетів на коротко-, середньо- і довгострокову перспективу. Отже, політика подолання бідності повинна бути спрямована на створення відповідної законодавчої, нормативно-правової бази та економічних умов для формування середнього класу та викоринення масштабної бідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодлер І., Бугаско Є., Ярошенко Г. Середній клас і рівень доходів // Праця і зарплата. – 2004. – № 16.
2. Лібанова Е. Середній клас в Україні: сучасні масштаби і проблеми розвитку // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 8.
3. Ричард Анкер Черта бедности в странах мира: новая методология и сопоставимые оценки / Ричард Анкер // Международный обзор труда: Том 144, № 4. – М., 2008.
4. Сітнікова Н.П. Реалії та шляхи подолання бідності в Україні // Економіка України: інвестиційно-інноваційні проблеми розвитку / Колективна монографія. За ред. В.Ф. Беседіна, А.С.Музиченка. – К.: НДЕІ, 2012. – С.123-131.
5. Соціально-економічні проблеми регіонів: методологія і практика / Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фацевський М.І. / За ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. / РВПС України НАН України /–Черкаси, 2013. – 169 с.
6. Вітковська К.В. Проблемні питання оцінки рівня бідності населення / К.В. Вітковська // Науковий вісник ОНЕУ. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. - 2014. - № 2(210). – С. 19 – 31.
7. Вітковська К.В. Статистична оцінка впливу факторів на рівень бідності / К.В.Вітковська // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць – Київ: НДЕІ, 2015. - № 3. – С. 202 – 205.
8. Підгорний А. З. Статистичні методи в управлінні розвитком регіону : монографія // А. З. Підгорний, О. В. Самоєнкова, О. Г. Милашко та ін. – Одеса : ФОРМ Гуляєва В. М., 2016. – 218 с.
9. Підгорний А. З. Соціально-демографічна статистика: підручник / А. З. Підгорний, О. В. Самоєнкова, Ю. О. Ольвінська, К. В. Вітковська / за ред. А. З. Підгорного. – Одеса : ФОРМ Гуляєва В.М., 2017. – 450 с.